

**МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ:
ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ****METHODOLOGY OF CONTEMPORARY CRIMINAL SCIENCE:
GUIDE FOR REFORMATION****Вечерова Є.М.,***кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права**Національного університету «Одеська юридична академія»*

Статтю присвячено аналізу методології кримінально-правової науки. Послідовно доведено ідею про те, що сучасна юридична наука стоїть перед необхідністю переходу до нової методологічної парадигми, яка відповідає реаліям постмодерну та включає в себе нові підходи, нову картину світу й критерії раціональності, адекватні зміненим історичним і соціокультурним умовам. Запорукою ефективного її впровадження в юриспруденції загалом та кримінально-правовій сфері зокрема є врахування трьох принципово важливих аспектів: методологічного плюралізму, міждисциплінарності наукових пошуків і конвенційності як критерію науковості.

Ключові слова: методологія, методологічний плюралізм, кримінально-правова наука, постмодерн, міждисциплінарність наукових пошуків, конвенційність як критерій науковості.

Статья посвящена анализу методологии уголовно-правовой науки. Последовательно доказывается идея о том, что современная юридическая наука стоит перед необходимостью перехода к новой методологической парадигме, которая соответствует реалиям постмодерна и включает в себя новые подходы, новую картину мира и критерии рациональности, адекватные изменившимся историческим и социокультурным условиям. Залогом эффективного ее внедрения в юриспруденции вообще и в уголовно-правовой сфере в частности является учет трех принципиально важных аспектов: методологического плюрализма, междисциплинарности научных изысканий и конвенциональности как критерия научности.

Ключевые слова: методология, методологический плюрализм, уголовно-правовая наука, постмодерн, междисциплинарность научных изысканий, конвенциональность как критерий научности.

Article is devoted to the analysis of criminal science methodology. It is maintained in the article that contemporary legal science faces the necessity of transfer to a new methodological paradigm, which reveals the reality of postmodern and includes new approaches, the new vision of the world and rationality criteria, which are adequate to changed historical and socio-cultural background. The basis for its effective implementation in jurisprudence in general and in criminal science in particular is taking into consideration of three major aspects: methodological pluralism, interdisciplinary scientific research and conventionalism as a scientific criteria.

Key words: methodology, methodological pluralism, criminal science, postmodern, interdisciplinary scientific research, conventionalism as a scientific criteria.

Постановка проблеми. Варто погодитись із такою думкою, М.М. Тарасова: «Для юридичних досліджень, зорієнтованих на сучасні вимоги до науки й наукового знання, методологічна спроможність є фундаментальною умовою наукової коректності та теоретичної обґрунтованості результатів» [1, с. 3].

Методологія є проявом саморефлексії юридичної науки, адже в такому разі наука вже не лише виступає як певна сукупність ідей, теорій, концепцій, а й сама поповнюється сукупністю прийомів, методів, засобів наукового мислення [1, с. 12].

Розмірковуючи з приводу утилітарності методології, Д.А. Керімов справедливо називає її «дороговказом, керівною засадою дослідницького процесу» [2, с. 7]. На його думку, методологія – це «зворотно логіка», завдяки якій удосконалюється пізнавальна логіка й організація дослідницького процесу, відпрацьовується її інструментарій [2, с. 7].

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що наукознавчі та методологічні питання, на жаль, є не дуже «популярними» серед науковців, їм часто приділяється другорядне значення, переважно в контексті розгляду певних приватноправових питань на рівні виконання дисертаційних робіт, або вони взагалі оминаються.

Найбільш розвиненим цей напрям знань традиційно залишається в теорії держави й права та філософії (праці таких авторів, як О.І. Демидов, Д.А. Керімов, Л.О. Мікешина, М.М. Тарасов, Ю.М. Оборотов, І.Л. Честнов та інші).

Серед учених-криміналістів, у фокус уваги яких так чи інакше потрапляли окремі методологічні питання, можна назвати, зокрема, М.В. Галабалу, А.Е. Жалінського, В.О. Навроцького, В.О. Тулякова, С.В. Хилюк.

Метою статті є критичний аналіз методологічної ситуації в кримінально-правовій науці задля окреслення базових орієнтирів її подальшого переформатування.

Виклад основного матеріалу. З етимологічної позиції термін «методологія» походить від грецьких слів «methodos» (шлях до будь-чого) [3, с. 278] і «logos» (слово, думка, розум, закон) [3, с. 245] та означає сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що використовуються в будь-якій науці [3, с. 278].

Інакше кажучи, методологія – це певний інструментарій та алгоритм, за допомогою яких стає можливим проведення наукового дослідження.

У літературі досить розмитим є питання про «внутрішній бік» методології наукового пізнання, тобто про те, з яких саме рівнів і структурних компонентів вона складається та що являє собою характер взаємозв'язків між ними.

У цьому разі ми солідарні з тими науковцями, які, керуючись принципом «від загального до конкретного», пропонують виділяти три типи (рівні) методології: філософську, загальнонаукову та конкретно-наукову [4, с. 44–45; 5, с. 50–52].

Філософська методологія (або методологія метарівня) визначає загальні принципи пізнання та категоріальний устрій науки в цілому.

Загальнонаукова методологія (або методологія середнього рівня) являє собою рівень загальнонаукових принципів і форм дослідження.

Так, наприклад, система й системний підхід як метод перебувають за межами філософії та є загальнонауковими поняттями, хоча тісно з нею пов'язані. Те саме стосується загальної теорії управління, вона поряд із загальнофіло-

софськими положеннями включає в себе такі загальнотеоретичні положення, як технологія контролю, технологічна модель стратегічних рішень тощо, які зовсім не є філософськими, проте мають методологічне значення для галузевих управлінських наук [6, с. 167–172].

Варто мати на увазі, що жоден із загальнонаукових принципів і підходів не має методологічного значення поза предметом тієї науки, у якій він застосовується або має застосовуватись, оскільки необхідна також його «контекстність», тобто пристосування, конкретизація, уточнення відповідно до об'єктивної логіки розвитку того самого об'єкта, який пізнається спеціальною науковою дисципліною [7, с. 109–110]. Д.А. Керімов стверджує: «Будь-який загальнонауковий принцип і підхід позбавлені методологічної значущості до тих пір, доки вони не пристосовані до логіки об'єкта, що пізнається» [2, с. 37].

Конкретно-наукова методологія (або методологія мікрорівня) – це сукупність методів, принципів дослідження та процедур, що застосовуються в тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні [4, с. 106–123].

Щодо структурних компонентів методології необхідно зважати на те, що вона являє собою інтегративне динамічне утворення, яке об'єднує в собі світогляд (у нашому разі типи праворозуміння) і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони й категорії, загальнонаукові та приватнонаукові методи. Тому методологію не можна зводити до одного з названих компонентів, зокрема й до методу (їх сукупності) [8, с. 6], оскільки в такому разі за її межами залишаться інші компоненти [2, с. 46].

Крім того, методологія не є механічною сукупністю її частин. Усі рівні її компоненти методології органічно пов'язані між собою, взаємопроникають і взаємозбагачують один одного [2, с. 47–48].

Сформулювавши вихідні положення методології пізнання, перейдемо до аналізу методологічної ситуації, що склалась на сьогодні в правознавстві «де факто».

Рефлексивний погляд на реалії кримінально-правової науки в Україні дозволяє констатувати вкрай невтішну картину. На тлі постійного збільшення кількості наукових публікацій із кримінального права спостерігається відсутність сучасної парадигми кримінально-правової науки, втрата її філософського підґрунтя, поверхневості й безсистемності наукових пошуків, панування в них юридичного позитивізму, методологічна невизначеність [9, с. 88].

А.Е. Жалінський досить тонко підмічає: «Не зовсім зрозуміло, як кримінальне право служить суспільству. Немає належної ясності щодо природи, тенденцій і, відповідно, місця кримінального права в сучасному суспільстві, що швидко змінюється. <...> Значною мірою з вини професійних юристів немає чіткого уявлення як про позитивні й негативні наслідки функціонування чинного кримінального права, так і про способи використання його можливостей. <...> У кримінально-правовій науці <...> не вирішено її основне питання: яка насправді роль кримінального закону. І особливо яким є справжній вплив кримінального права на поведінку людей» [10, с. 7, 106].

Стан справ, який спостерігається в кримінально-правовій сфері, ніби краплина води в морі, є віддзеркаленням загальної методологічної кризи в правознавстві [11, с. 14–22; 12, с. 81–85; 13, с. 8–17; 14, с. 9–27; 15, с. 77–83].

Ми солідарні з В.М. Розіним у тому, що сьогодні має місце криза традиційної юридичної ідеології та пов'язаної з нею юридичної реальності (юридичного бачення й розуміння подій, що відбуваються), які не забезпечують потреби практики [16, с. 15–17].

Тобто фактично діагностується ситуація, коли наявна методологічна база юридичної науки, що ґрунтується на догматах і постулатах модерну, не спрацьовує в нових реаліях постмодерну.

І.Л. Честнов влучно зауважує: «Наукові, у тому числі юридичні, поняття не можуть адекватно описати й пояс-

нити (а тим більше передбачити) мінливу, багатовимірну, схоластичну реальність, у якій об'єктивне не відділяється від суб'єктивного (ментальних уявлень, які конструюють те, що потім видається за об'єктивність). Наукові факти, як виявилось після квантової революції у фізиці, теоретично навантажені, тобто залежать від способу їх опису, одні й ті ж одиничні явища зовнішнього світу (факти в онтологічному сенсі) можуть по-різному тлумачитись у різних теоретичних конструкціях. Тим самим наукові поняття релятивізуються: вони (як і слова та їхні значення) залежать від особливостей типу суспільства й наукового співтовариства, тобто від історичного та соціокультурного контексту виробництва й використання. Невизначеність і неспівмірність зумовлюють соціальний релятивізм як символ постсучасності» [7, с. 109].

І.І. Гусева вказує: «Образ суспільства в реаліях постмодерну з властивою йому онтологічною невизначеністю, поліваріативністю потребує релевантної методології» [17, с. 3].

На наше переконання, для належного методологічного забезпечення пізнавальної діяльності важливо враховувати певні моменти.

По-перше, посткласична епістемологія передбачає переоцінку фундаменталізму, визнання багатовимірного образу реальності, а також непереконливість описів і «точок зору», відносини додатковості та взаємодії між ними. Подолання тотального панування однієї (будь-якої) доктрини – це фактично не лише ідеологічна, а й методологічна вимога ХХІ століття [18, с. 12].

По-друге, на думку І.Л. Честнова, міждисциплінарність є сьогодні «головним постачальником нового знання» [14, с. 19], оскільки суто з наукової позиції «право не може бути обґрунтоване «із самого себе», а лише з позицій певної метасистеми – суспільства» [7, с. 112].

В умовах посткласичної раціональності, яка характеризує особливості розвитку науки на сучасному етапі, принципово змінюється ставлення до наукового пізнання. Щодо правової сфери це означає суттєве розширення предметного, міжпредметного й метапредметного полів досліджень, формування принципово нової, нетрадиційної для правознавства наукової проблематики, проникнення в юриспруденцію теоретичних проблем і методологічних підходів, розроблених в інших гуманітарних науках [19, с. 233–234]. Низка проблем взаємозв'язку права із суміжними суспільними явищами, які традиційно вивчались у соціальній філософії, соціології та культурології, поступово входять у предмет юриспруденції. Водночас посилюється вплив гуманітарної методології на правові дослідження. За впливу лінгвістичного й антропологічного повороту в гуманітарних науках основну увагу вчених стало займати вивчення проблем взаємовпливу права та людини (суспільство все більше сприймається лише як сукупність окремих особистостей). Право стало вивчатись не стільки з позиції його еталонної ролі, скільки в контексті значення для формування правомірної поведінки людини, проте не в абсолюті, а лише в розумінні конкретного суб'єкта [19, с. 234]. Нормативне право, законодавство все більше сприймається лише як міф [20, с. 26–35].

Привласнення й використання знань інших наук у юриспруденції відбувається шляхом «юридизації» методів інших наук. Ця юридизація є трансформацією неюридичних методів, їх перетворенням із позицій права та включенням у контекст методу юридичної науки [21, с. 16–17].

Варто зазначити, що є також зворотний бік подібних процесів. Активізація звернення юристів до різної юридичної проблематики нерідко розцінюється як небезпека втрати правознавством своєї предметної визначеності, як «розмивання» меж предмета юридичної науки [1, с. 145].

Наприклад, М.М. Тарасов у зв'язку із цим справедливо ставить питання про те, чи існують абсолютні межі «дослідницької власності юриспруденції» [1, с. 145].

У цьому разі ми цілком підтримуємо думку вченого, що пошук абсолютної межі між «юридичним» і «неюридичним» у дослідженні права є «безплідним» у тому сенсі, що така межа якщо й може бути позначена, то лише як «плаваюча», оскільки в процесі історичного розвитку вона помітно зсувається в бік того, що раніше вважалося «неюридичним» [1, с. 145]. Інакше кажучи, предмет юридичної науки та його межі залежать від рівня накопичених знань, який обумовлюється історією відповідного суспільства та соціокультурною ситуацією [1, с. 145].

Зрештою, третій момент, який важливо враховувати для належного методологічного забезпечення пізнавальної діяльності, — це те, що соціальні норми, на відміну від законів природи, є домовленостями (хоча й не довільними), їх пізнання завжди обумовлюється історичним і соціокультурним контекстом, а тому є відносним. Тому цілком виправданим є твердження про те, що в гуманітарних науках часто панують не суворо визначені логічні поняття, а саме концепти, які скоріш інтуїтивно, ніж логічно, виражають вловлювані сенси [18, с. 170].

Хоча й презюмується, що наука є потужним засобом ціннісного перетворення дійсності [22, с. 3], її самостій-

ність носить відносний характер. Це означає, що на неї, як і на всі інші види людської діяльності, впливають зовнішні соціальні фактори (історичний і соціокультурний контекст, у тому числі пануюча ідеологія, буденний світогляд, система владних відносин, зовнішні запозичення тощо) [4, с. 76–77].

З наведеного постає, що не існує абсолютних критеріїв науковості, вони є відносними та залежать від історичної епохи й соціокультурних особливостей того чи іншого соціуму [4, с. 75–76].

Висновки. Таким чином, сучасна юридична наука стоїть перед необхідністю переходу до нової методологічної парадигми, що відповідає реаліям постмодерну та включає в себе нові підходи, нову картину світу й критерії раціональності, адекватні зміненим історичним і соціокультурним умовам.

Запорукою ефективного її запровадження в юриспруденції загалом та кримінально-правовій сфері зокрема є врахування трьох принципово важливих аспектів: методологічного плюралізму, міждисциплінарності наукових пошуків та конвенційності як критерію науковості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки : [монография] / Н.Н. Тарасов. — Екатеринбург, 2001. — 264 с.
2. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. — М. : Аванта+, 2000. — 560 с.
3. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. — 5-е изд. — М. : Политиздат, 1987. — 590 с.
4. Честнов И.Л. Методология и методика юридического исследования : [учеб. пособие] / И.Л. Честнов. — СПб., 2004. — 128 с.
5. Лукич Р. Методология права / Р. Лукич ; пер. В.М. Кулистикова. — М. : Прогресс, 1981. — 302 с.
6. Марков М. Теория социального управления / М. Марков ; авториз. пер. с болг. О.И. Полова. — М. : Прогресс, 1978. — 447 с.
7. Честнов И.Л. Посткласична теорія права: контури нової парадигми / І.Л. Честнов // Право України. — 2011. — № 8. — С. 109–114.
8. Сырых В.М. Метод правовой науки: основные элементы, структура / В.М. Сырых. — М. : Юридическая литература, 1980. — 176 с.
9. Вечерова Е.М. «Науковий супровід» кримінальної законотворчості: сучасний стан і перспективи подальшого розвитку / Е.М. Вечерова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». — 2015. — Вип. 15. — Т. 2. — С. 86–89.
10. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ / А.Э. Жалинский. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Проспект, 2009. — 400 с.
11. Демидов А.И. О методологической ситуации в правоведении / А.И. Демидов // Известия вузов. Серия «Правоведение». — СПб. : Изд-во СПбГУ, 2001. — № 4. — С. 14–22.
12. Оборотов Ю.Н. Методология юридической науки в эпоху постмодерна / Ю.Н. Оборотов // Юридический вестник. — 2002. — № 4. — С. 81–85.
13. Малько А.В. «Правовая жизнь» в категориальном строе юриспруденции: проблемы введения и некоторые методологические аспекты исследования / А.В. Малько // Правовая политика и правовая жизнь. — 2014. — № 4. — С. 8–17.
14. Честнов И.Л. Имеет ли право на существование постклассическая юриспруденция / И.Л. Честнов // Известия вузов. Серия «Правоведение». — СПб. : Изд-во СПбГУ, 2012. — № 5. — С. 9–27.
15. Честнов И.Л. Практичний поворот в юридичній теорії / І.Л. Честнов // Філософія права і загальна теорія права. — 2012. — № 1. — С. 77–83.
16. Розин В.М. Генезис права: методологический и культурологический анализ / В.М. Розин. — М. : NOTA BENE ; Медиа Трейд Компания, 2003. — 336 с.
17. Гусева И.И. Стратегии исследования в социально-гуманитарных науках: философско-эпистемологический анализ : автореф. дисс. ... докт. философ. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / И.И. Гусева. — Саратов, 2008. — 40 с.
18. Микешина Л.А. Философия науки: современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : [учеб. пособие] / Л.А. Микешина. — М. : Прогресс-Традиция ; МПСИ ; Флинта, 2005. — 464 с.
19. Скоробогатов А.В. Концепт «право» в российском юридическом дискурсе / А.В. Скоробогатов // Актуальные проблемы экономики и права. — 2013. — № 4. — С. 233–234.
20. Малахов В.П. Мифы современной общеправовой теории / В.П. Малахов. — М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2013. — 152 с.
21. Оборотов Ю.М. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права) : [монографія] / Ю.М. Оборотов. — О. : Юридична література, 2002. — 280 с.
22. Савостьянова М.В. Аксиологічні основи критики парадигмальної науки : автореф. дис. ... докт. філософ. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / М.В. Савостьянова. — К., 2009. — 34 с.